

Ob 300-letnici rojstva Jeana-Jacquesa Rousseauja (1712–2012)

(Uvodnik)

Jean-Jacques Rousseau, mislec 18. stoletja, rojen pred 300 leti v Ženevi, je vsekakor oseba, ki je na kontroverzni način zaznamovala razvoj pedagoške misli. Da smo ga bolj kot predstavniki drugih strok, s katerimi se je ukvarjal (filozofi, književniki, glasbeniki), »posvojili« prav pedagogi, priča tudi ta tematska številka »Sodobne pedagogike«, ki je v letošnjem letu že tretji »dogodek« v počastitev visoke obletnice njegovega rojstva in hkrati 250-letnice izdaje njegovega temeljnega pedagoškega dela »Emil ali O vzgoji«. Maja je namreč Slovenski šolski muzej pripravil razstavo »J-J R / Vznemirjujoči meščan Ženeve / 300 Jean Jacques Rousseau 1712–1778«, ob odprtju pa je Slovensko društvo pedagogov pripravilo še krajši simpozij o Rousseaujevih pedagoških idejah.

Ker na celovitejši prikaz prisotnosti Rousseaujevih del in pedagoških idej v slovenski pedagoški tradiciji še čakamo, se tokrat osredotočimo na kontroverznost njegove pedagoške misli in delovanja.

Iz biografij in predvsem iz »Izpovedi«, obsežne avtobiografije, izvemo, da Rousseau ni imel ravno bogatih pedagoških izkušenj. V mednarodno odmevnega misleca se je izoblikoval kot izrazit avtodidakt brez prave družinske vzgoje in sistematičnega akademskega študija. Njegove skope pedagoške izkušnje so povezane s kratkim učiteljevanjem v Lyonu, kjer je leto dni poučeval dva otroka gospoda de Mablyja, o tem obdobju pa v »Izpovedih« samokritično zapiše, da je bil neuspešen, zato se mu je poklic, ki mu ni bil dorasel, priskutil in ga je po enem poskusnem letu opustil (Rousseau 1956). Mnogo nenavadnejši pa je biografski podatek, da je vseh svojih pet otrok takoj po rojstvu oddal v sirotišnico, in to kljub ženinemu nasprotovanju, v prepričanju, da bo za njihovo vzgojo tako bolje (prav tam). Je torej veliki pedagoški roman »Emil ali O vzgoji« nastal kot odziv na občutke krivde, ki jih starejši Rousseau opisuje v »Izpovedih«?

O kontroverznosti vpliva njegovih idej pričajo znani podatki iz časa njegovega življenja in obdobja po smrti. »Razprava o umetnostih in znanostih« iz leta 1750 je bila nagrajena na Akademiji v Dijonu, »Emil« pa je ob izidu leta 1762 povzročil pravo evforijo med meščanskim slojem v Parizu. Hkrati sta bili deli »Družbena pogodba« in »Emil« osemnajst dni po izidu javno obsojeni, Rousseau pa je moral zbežati v izgnanstvo. Po smrti je bil sprva deležen pozabe, po francoski revoluciji pa najvišjih državnih časti in leta 1794 so njegove posmrtne ostanke prenesli v Panteon (Kroflič 1997).

Za teorijo vzgoje so bolj kot aktualni politični odzivi v času po objavi njegovih temeljnih del in tik po smrti zanimive sledi njegovih pedagoških idej v devetnajstem in dvajsetem stoletju, predvsem pa zelo različne interpretacije njegovih teoretskih konceptov. Zagotovo je nemogoče spregledati sorodnosti Rousseaujevih opisov naravne vzgoje z idejami o preventivni naravi vzgoje v devetnajstem stoletju in dejstva, da

ga kritiki moderne teorije vzgoje na prelomu devetnajstega in dvajsetega stoletja razglašajo za očeta reformske in progresivne pedagogike. A natančnejše branje »Emila« nam razkrije mesta, na katerih Rousseau ogorčeno nasprotuje razvijanju otroka, v primeru otrokovega nasilnega vedenja pa zahteva, da se mu udarci vrnejo z obrestmi; hkrati jasno pokaže, da se v vzgoji ne smemo odreči pedagoškim situacijam, ki jih otrok ne doživlja le kot prijetne in vznemirljive, saj je človeško življenje povezano s trpljenjem in odpovedmi, priprava na te boleče izkušnje pa mora biti vključena že v vzgojo otroka in mladostnika (več o tem glej v razpravi »Rousseaujev koncept človečnosti in glavne kontroverze v pedagoških interpretacijah Emila« v tej tematski številki).

K protislovnim interpretacijam Rousseaujeve misli zagotovo prispeva njegov ekstenzivni in esejistični način pisanja, verjetno pa tudi dejstvo, da se opisov antropoloških, vzgojnih in političnih idej ni loteval na tako teoretsko dosleden način kot misleci, s katerimi se je zapletal v polemike (Hobbes in Locke) in osebne spore (Hume), ter nadaljevalci razvoja teoretskih idej, ki so jih vsaj v določeni meri navdihnili Rousseaujeva stališča (Kant). Med protislovnimi in kontroverznimi temami Rousseaujeve pedagoške misli vsekakor velja izpostaviti:

- vprašanje o pomenu racionalne, čustvene in volitivne dimenzije človečnosti,
- vprašanje o vpetosti Rousseaujevih pedagoških, antropoloških in političnih idej v miselni krog moderne in postmoderne misli,
- vprašanje o konsistentnosti njegove teorije vzgoje in družbe ter iz njiju izpeljanih idej o vzgoji posameznika in državljana.

S prvo izpostavljeno dilemo se ukvarja **Robi Kroflič** v razpravi »Rousseaujev koncept človečnosti in glavne kontroverze v pedagoških interpretacijah Emila«, v kateri izpostavi trditev, da gre v Rousseaujevem konceptu človečnosti za preplet čustvenih in racionalnih dejavnikov, ki so razprti tako za razvoj človekove morale kot za razvoj pregreh, poleg tega pa ločnica med pozitivnimi in negativnimi eksistenciali ne poteka v odnosu racionalno – čutno-čustveno kot pri Kantu, ampak je racionalno zavedanje moralnosti in ideje družbene pravičnosti pogojeno s sočutjem, moralno imaginacijo in pripravljenostjo posameznika, da zasebno moralo uskladi z javno in vzpostavi občo voljo. Izpostavitev pomena različnih modusov ljubezni (*amour de soi*, *amour-propre*, sočutje) za razvoj morale v razvojnih obdobjih, ko otrokov (raz)um še ne dopušča kompleksnega moralnega presojanja, moralna vzgoja pa naj bi v tem obdobju poskrbela za to, da se otrok brezpogojno podredi normam okolice, ki jih posreduje vzgojitelj, Rousseauja približuje Humovim idejam o pomenu oblikovanja vrednostnih sodb in simpatetičnih čustev za razvoj morale, hkrati pa odpira prostor nekaterim sodobnim teorijam razvoja morale, med katerimi velja omeniti teorijo socialnih domen (Nucci, Turiel, Smetana) in celovit induktivni vzgojni pristop (Kroflič).

Z vprašanjem o vpetosti Rousseaujevih pedagoških, antropoloških in političnih idej v miselni krog moderne in postmoderne misli se ukvarja **Eva D. Bahovec** v razpravi »Rousseau in Nietzsche: ‚Politika lastnega imena‘«. Avtorica odpre pomembno vprašanje enotnosti Rousseaujevega dela s tem, da v njegovem opusu

izpostavi izpovedno in avtobiografsko naravo pisanja, sorodno ustvarjanju Friedricha Nietzscheja. Omenjena avtorja poleg narave pisanja družijo tudi eden osrednjih vsebinskih problemov njunih filozofij, to je soočanje s sprijenostjo človeške civilizacije in z vzgojo kot zdravilom za sprijenost, eno in drugo pa je povezano z načinom, kako vsak od njiju vpiše samega sebe in svoje lastno ime v filozofijo. Ob tem avtorica uporabi Derridajev koncept politike lastnega imena in iz njega izhajajoče vprašanje, kako bo lahko »osebno« postalo »politično« prav s pomočjo vzgoje. Ker Nietzsche velja za enega najradikalnejših kritikov moderne, opisana primerjava prikaže Rousseauja kot enega od predhodnikov postmoderne.

Rousseauja kot avtorja, ki odpre nekatera ključna vprašanja postmoderne kritike razsvetljenstva, obravnava tudi **Tyson E. Lewis** v razpravi »*Od hotenja do večje voljnosti: fenomenološka kritika Rousseaujevega dela ,O vzgoji‘*«. Izhodišče razprave tvori kritična analiza Rousseaujeve ideje, da se človek rodi brez zavesti in volje, naloga naravne vzgoje pa je, da ga že zgodaj pripravimo, da samostojno uporablja svojo svobodo in moči. In čeprav Rousseau nasprotuje formuli discipline, ki krepi voljo in s tem osvobaja, in namesto nje zagovarja način prikritega vodenja otroka, ki krepi občutek otrokove volje za delovanje v svetu ter hkrati omejuje njegove čezmerne želje, po mnenju Lewisa ostaja ujetnik metafizike vzgojno-izobraževalnih, družbenih, političnih in teoloških razmerij ter naraščajočega nihilizma tehnične dobe. S pomočjo Heideggerjevega koncepta »postavja« torej Lewis pokaže na omejitve Rousseaujevih pedagoških idej, z Agambenovo teorijo študija pa išče preseganje metafizične ujetosti večine pedagoških teorij – poleg Rousseauja tudi Spencerja, Deweyja in sodobnika Rancièra.

Zadnjo omenjeno teoretsko kontroverzo, to je vprašanje odnosa med vzgojo posameznika in državljana, ki se povezuje z uresničenjem eksistenciala obče volje, hkrati pa pred vzgojo postavlja nove cilje, kakršen je razvoj pozitivnega odnosa do republike, odpirata razpravi »*Rousseaujeva teorija družbene pogodbe in njena dopolnila*« **Igorja Pribca** in »*Rousseau in patriotizem*« **Zdenka Kodelje**. Pribac v svoji razpravi ugotavlja, da Rousseaujeva pogodbeni teorija sodi med tiste, ki izhajajo iz koncepta »pozitivne svobode«, posledično pa Rousseau pri ureditvi pravične države daje prednost dolžnostim pred pravicami. Državljske dolžnosti se v obliki kreposti oblikujejo s pomočjo državljanske religije in državljanske vzgoje. Državljska vzgoja naj bi prihodnjim državljanom privzgojila strastno nagnjenje do domovine, ki ni nič drugega kot usklajenost z občo voljo. Ta opredelitev državljanske vzgoje pa po mnenju Pribca odkriva njeno resno pomanjkljivost: solidarnost z drugimi in dajanje prednosti skupnemu dobremu pred zasebnim nista podprta z vzgojo sposobnosti odkrivanja skupnega dobrega, kar omaja zakonodajno kompetenco državljanov. Prav tako se zastavlja vprašanje, kako je vstop v družbeno pogodbo sploh mogoč, če je pogoj njenega trajanja nenehen vzgojni, moralni poseg države, ta pa se po mnenju Trachtenberga lahko sproži šele po njeni sklenitvi.

To interpretacijo državljanske vzgoje dopolnjuje razprava Zdenka Kodelje o patriotizmu kot ljubezni do domovine. Ker Rousseau temelj domovine vidi v odnosih med državo in državljani ter v načinu življenja, ki je v skladu z zakoni, tudi patriotizem vidi kot ljubezen do svobode in zakonov, izvor te ljubezni pa v hvaležnosti državljanov do dobre vlade. Vzgoja patriotizma kot ključni element

državlanske vzgoje naj bi se, kot zapiše Rousseau v »Razpravi o poljski vladi«, začela že v družini, kar potrjuje tezo Krofliča, da vendar Rousseaujevih pedagoških idej ne gre ločevati na dva ločena dela, od katerih eden sodi v družinsko vzgojo posameznika, drugi pa v državljansko vzgojo, ki se začne z vstopom posameznika v družbo, kot je trdil Schmidt v predgovoru k slovenski izdaji »Emila« leta 1959, enako interpretacijo pa zagovarja tudi Trachtenberg.

Nabor razprav o Rousseaujevih pedagoških konceptih dopolnjujeta prevoda dveh zanimivih odlomkov iz pete knjige »Emila«, imenovane tudi »Sofija«, ki doslej še ni bila prevedena v slovenski jezik. Prvi odlomek govori o posebnostih ženske narave, ki po mnenju Rousseauja terjajo tudi poseben vzgojni pristop, drugi odlomek pa govori o Rousseaujevem pojmovanju človeške vrline. Z njim Rousseau dopolni opise drugih eksistencialov, ki jih obširneje opisuje v prvih štirih knjigah »Emila«, med njimi pa prevladujejo različni modusi ljubezni, sočutje, volja in razum, v »Izpovedi savojskega vikarja« pa jim Rousseau doda še vest.

Čeprav z objavljenimi razpravami nikakor nismo izčrpali vseh pedagoških idej, ki jih je v svojih delih omenjal Rousseau, niti podali enopomenskih odgovorov na kontroverzna vprašanja, ki jih je odpiral, verjamem, da smo s poglobljenimi teoretskimi analizami dostojno obeležili visok jubilej njegovega rojstva in izdaje ene od pedagoških klasik osemnajstega stoletja.

Tokratno izdajo »Sodobne pedagogike« zaključujemo z netematskim prispevkom iz prakse, v katerem **Maša Gril** pokaže »*Kako lahko šola spodbuja in zagotavlja boljšo bralno pismenost*«. Avtorica kronološko in vsebinsko prikaže potek projekta, katerega glavni namen je preko povečanja motivacije za branje, učenja različnih bralnih strategij in dela s starši doseči boljšo bralno pismenosti učencev na šoli, na kateri je zaposlena. Prispevek prinaša načrt konkretnih dejavnosti, vezanih na izboljšanje bralne pismenosti, po posameznih triadah na ravni celotne šole, pedagoških aktivov in posameznikov.

*Dr. Robi Kroflič,
tematski urednik*

Literatura in viri

- Kroflič, R. (1997). *Avtoriteta v vzgoji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
Rousseau, J.-J. (1956). *Izpovedi* (2. in 3. zvezek). Ljubljana: Slovenska matica.